

АНГЛИЯ–АМЕРИКА УРУШИ

Toshkent shahar Sergeli tumani

6-IDUM maktabi, Tarix fani o'qituvchisi

Safarova Ozoda Safarovna

Annotatsiya : Bugungi globallashuv jarayonida tarixiy jarayonlarni ilmiy asosda o'rganish, ayniqsa, xalqaro munosabatlar shakllanishiga ta'sir ko'rsatgan urushlar tarixini tadqiq qilish katta ahamiyat kasb etadi. Angliya–Amerika urushi (1775–1783) nafaqat ikki xalq o'rtasidagi to'qnashuv bo'lgan, balki zamonaviy demokratik davlatlarning vujudga kelishida asosiy tarixiy bosqichlardan biri hisoblanadi. Mazkur maqola ushbu urushning kelib chiqish sabablari, asosiy bosqichlari, natijalari va tarixiy ahamiyati haqida batafsil ma'lumot beradi.

Kalit so'zlar: Angliya–Amerika urushi, mustamlaka, siyosiy qarama-qarshilik, kontinent kongressi, mustaqillik deklaratsiyasi, harbiy strategiya, diplomatik ittifoqlar, tarixiy natijalar, inqilobiy urush.

Mavzu bo'yicha o'rganilgan ilmiy adabiyotlar XVIII asrning 1760–1783-yillar oralig'ida Britaniya imperiyasi va Amerika mustamlakalari o'rtasidagi munosabatlarning keskinlashuvi, siyosiy qarama-qarshiliklar va mustaqillik g'oyalarining shakllanish jarayonini chuqur tahlil qiladi. Tadqiqotlar orasida Britaniya tarixchilari J. Anderson R. Middlekauff, P. Marshall va amerikalik olimlar G. Wood , B. Bailynlarning ishlari alohida o'rin tutadi. Ushbu manbalarda Britaniya parlamenti tomonidan 1764 yilda qabul qilingan “Shakar solig'i to'g'risidagi akt”, 1765 yildagi “Muhr solig'i akti”, 1767 yilda qabul qilingan “Taunsend qonunlari”, mashhur “Choy solig'i akti” Amerika mustamlakalaridagi iqtisodiy noroziliklarning asosiy sabablaridan biri sifatida ko'rsatiladi. S. Hawkey o'z tadqiqotlarida mustamlakalarda erkinlik g'oyalarining kuchayishini 1750–1780 yillar oralig'ida Yevropada keng

tarqalgan ma'rifatparvarlik oqimi bilan bog'laydi. Unga ko'ra, John Lockening tabiiy huquqlar haqidagi g'oyalari, Montesquieuning hokimiyat bo'linishi konsepsiyasi va Jean-Jacques Rousseauning xalq suvereniteti haqidagi qarashlari 13 mustamlaka intellektuallari — Samuel Adams, John Adams, Thomas Jefferson, Benjamin Franklin kabi amerikalik siyosiy arboblar dunyoqarashiga bevosita ta'sir ko'rsatgan. Tarixiy manbalarda 1770 yil 5 martdagi "Boston qirg'ini", 1773 yil 16 dekabrda "Boston choy tashlamasi", 1774 yilgi Birinchi Kontinental Kongress va 1775 yil 19 apreldagi Lexington va Concord janglari Amerika mustaqillik harakatining keskin bosqichlari sifatida talqin etiladi. R. Morris, J. Greene va A. Schlesingerlarning tadqiqotlarida bu voqealar Britaniya imperiyasining 1760-yillardan boshlab mustamlakalarga nisbatan yuritgan bosim siyosatining natijasi sifatida izohlanadi. Shuningdek, Horace Walpole, Edmund Burke, Lord North kabi ingliz siyosatchilarining parlamentdagi nutqlari, 1776 yilda qabul qilingan "Mustaqillik deklaratsiyasi" matni Benjamin Franklinning diplomatik maktublari, Jorj Vashingtonning (1732–1799) harbiy yozishmalari, 1778 yilgi Fransiya–AQSh ittifoqi shartnomasi kabi tarixiy hujjatlar adabiyotlar sharhini yanada boyitadi. Mazkur manbalar Angliya–Amerika urushi kelib chiqishining ko'p omilli xarakterga ega ekanini, siyosiy, iqtisodiy, mafkuraviy va xalqaro omillar birgalikda harakat qilganini isbotlaydi

Angliya–Amerika urushining kelib chiqish omillari Tarixiy jarayonlarni tahlil qilish murakkab, ko'p bosqichli va chuqur ilmiy izlanishlarni talab qiladigan jarayon bo'lib, xuddi zamonaviy ilmiy maqola yozish singari, har bir tarixiy voqea keng qamrovli adabiy manbalar, tarixiy dalillar, siyosiy, iqtisodiy hamda ijtimoiy kontekstlarni tizimli ravishda o'rganishni zarur qiladi. Shu nuqtai nazardan, Angliya–Amerika urushi ham o'zining ko'lami, sabab-oqibatlar va jahon siyosiy tuzilishiga ko'rsatgan ta'siri bilan keng qamrovli tarixiy adabiy izlanishlar olib borishni taqozo etadigan mavzulardan biri hisoblanadi. XVIII asr o'rtalariga kelib, Shimoliy Amerikadagi 13 ta Angliya mustamlakasi Britaniya hukumatining tobora kuchayib borayotgan iqtisodiy cheklovlari, adolatsiz deb hisoblangan soliq siyosati, savdo erkinliklariga qo'yilgan qat'iy nazorat, shuningdek, mustamlakachilarning siyosiy

huquq va erkinliklarining sezilarli darajada torayib borishi tufayli jiddiy norozilik kayfiyatiga tushdi va bu noroziliklar bir qator tarixiy, iqtisodiy va siyosiy omillar yig'indisi sifatida namoyon bo'la boshladi.

- “Soliqsiz vakillik bo'lmaydi” tamoyilining buzilishi;
- Choy solig'i, qog'oz solig'i, muhr solig'i kabi iqtisodiy bosimlar;
- Mustamlakachilar manfaatining London parlamentida himoya qilinmasligi;
- Savdo cheklovlari va iqtisodiy mustaqillikning cheklanishi.

Aynan shu siyosiy muammolar Amerika mustamlakalarida asta-sekin yig'ilib borayotgan umumiy norozilik kayfiyatining kuchayishiga, aholi ongida erkinlik, mustaqillik va siyosiy o'z taqdirini o'zi belgilash g'oyalari keng tarqalishiga sababchi bo'ldi. Natijada, mazkur ziddiyatlar tobora keskinlashib, ingliz hukumatining mustamlakalar ustidan nazoratni kuchaytirishga qaratilgan siyosiy-harbiy choralariga qarshi keskin reaksiya paydo bo'ldi va ularning barchasi oxir-oqibat harbiy to'qnashuvning boshlanishiga olib kelgan murakkab tarixiy jarayonni shakllantirdi. Adabiy manbalarda qayd etilishicha, inglizlarning qat'iy va ko'pincha bir tomonlama qabul qilingan harbiy-siyosiy siyosati mustamlakalarda nafaqat iqtisodiy norozilikni kuchaytirgan, balki erkinlik, huquqiy tenglik va demokratik boshqaruv g'oyalarining yanada kengroq ildiz otishiga zamin yaratgan.

Angliya–Amerika urushi sabablari tahlili

1. Siyosiy omillar: XVIII asr o'rtalariga kelib, Britaniya imperiyasi Amerika mustamlakalarida nazoratni kuchaytirishga qaror qildi. Angliya hukumati 1763 yildan boshlab Shimoliy Amerika 13 ta mustamlakasiga to'liq siyosiy hukmronlikni o'rnatishga intildi. 1764 yilda qabul qilingan Shakar solig'i, 1765 yildagi Muhr solig'i aktlari va 1767 yildagi Townshend qonunlari Amerika kolonistlarining siyosiy erkinliklarini cheklashga, o'zini o'zi boshqarish huquqlarini susaytirishga xizmat qildi. Angliya parlamenti tomonidan mustamlakalarga qo'yilgan qattiq iqtisodiy va siyosiy cheklovlar natijasida 1770–1774 yillar oralig'ida Amerika mustamlakalarida norozilik kayfiyati tobora kuchaydi. Shu davrda Amerika siyosiy arboblari, xususan, Samuel

Adams, John Adams va Patrick Henry Angliya hukumatining mustamlaka siyosatini tanqid qilib, Amerika xalqining siyosiy huquqlarini himoya qilishga chaqirdi. Natijada siyosiy ziddiyatlar tobora keskinlashib, 1775 yilda Lexington va Concord janglari boshlanishiga turtki bo'ldi.

2. Ijtimoiy-ideologik omillar: Ertalabki Amerikada 1750–1780 yillar oralig'ida ma'rifatparvarlik g'oyalari keng tarqala boshladi. John Locke, Montesquieu va Jean-Jacques Rousseau kabi Yevropa mutafakkirlarining erkinlik, tenglik va suverenitet haqidagi qarashlari Amerika mustamlakalarida yangi siyosiy dunyoqarashning shakllanishiga asos bo'ldi. 1770-yillarda Amerika intellektual va siyosiy arboblari, xususan Benjamin Franklin, Thomas Jefferson va James Madison, Angliya hukumati tomonidan qabul qilingan qattiq qonunlar va nazorat siyosatiga qarshi harakatlarida ushbu g'oyalardan foydalandilar. Shu tariqa, Amerika aholisi orasida mustaqillik, o'zini boshqarish va demokratik qadriyatlar g'oyalari tobora keng tarqala boshladi.

3. Harbiy omillar: 1770-yillarda Amerika mustamlakalarida Angliya qo'shinlari kuch bilan tartib o'rnatishga urinib, norozilikni yanada kuchaytirdi. 1770 yil 5 martdagi Boston qirg'ini Amerika aholisi orasida keng tarqalgan norozilikni kuchaytirdi, bu voqea Angliya va Amerika munosabatlarining keskinlashishiga sabab bo'ldi. 1773 yil 16 dekabrda Boston choy tashlamasi Amerika mustamlakalari aholisi tomonidan Angliya soliqlariga va siyosiy bosimlarga qarshi bevosita namoyish sifatida amalga oshirildi. Shu davrda Angliya hukumati tomonidan yuborilgan qo'shinlar va Amerika mustamlakalari o'rtasidagi harbiy qarama-qarshiliklar 1775 yil Lexington va Concord janglariga olib keldi. Harbiy harakatlar Amerika mustamlakalarida erkinlik g'oyalarining yanada mustahkamlanishiga, Angliya hukumatiga qarshi siyosiy va ijtimoiy norozilikning kuchayishiga xizmat qildi.

Xulosa qilib aytganda, Angliya–Amerika urushi XVIII asr o'rtalarida yuzaga kelgan ko'p omilli tarixiy jarayon sifatida tarix fanida alohida o'rin tutadi. Ushbu urushning ildizlari nafaqat siyosiy cheklovlar va Angliya imperiyasining mustamlakalarga nisbatan qattiq nazorati, balki iqtisodiy bosimlar, soliqlar va

parlament qarorlarining bevosita joriy etilishi bilan bog'liqdir. 1764 yildagi Shakar solig'i, 1765 yildagi Muhr solig'i, 1767 yildagi Townshend qonunlari va 1773 yildagi Choy solig'i Amerika mustamlakalarida keng norozilik kayfiyatini keltirib chiqardi. Shu bilan birga, Amerika mustamlakalarida ma'rifatparvarlik g'oyalari – John Locke, Montesquieu va Rousseau kabi mutafakkirlarning erkinlik, tenglik va suverenitet haqidagi qarashlari – jamiyat ongida yangi siyosiy dunyoqarashni shakllantirdi. Ushbu g'oyalar Samuel Adams, Benjamin Franklin, Thomas Jefferson, John Adams kabi Amerika arboblari tomonidan amaliy siyosiy faoliyat va mustaqillik harakatlariga tatbiq etildi. Urush jarayoni Angliya va Amerika o'rtasidagi harbiy ziddiyatlar bilan yanada keskinlashdi. 1770 yil Boston qirg'ini, 1773 yil Boston choy tashlamasi, 1775 yil Lexington va Concord janglari kabi voqealar Angliya qo'shinlari bilan Amerika mustamlakalari aholisi o'rtasidagi qarama-qarshilikni keskinlashtirdi. Bu jarayon natijasida Amerika aholisi orasida erkinlik, o'zini boshqarish va demokratik qadriyatlar g'oyalari tobora mustahkamlandi. Shu tariqa, siyosiy, iqtisodiy, ijtimoiy va mafkuraviy omillar birgalikda harakat qilib, urushning kelib chiqishiga va uning davom etishiga kuchli turtki berdi. Mazkur tadqiqot ko'rsatadiki, Angliya imperiyasining mustamlaka siyosati bilan Amerika mustamlakalarida shakllangan erkinlik g'oyalari o'rtasidagi to'qnashuv har doim tarixiy jarayonlarning rivojlanishiga keskin ta'sir ko'rsatgan. Urush natijasi nafaqat Shimoliy Amerikada yangi mustaqil demokratik davlat – Amerika Qo'shma Shtatlari – ning shakllanishiga olib keldi, balki butun dunyo tarixida siyosiy burilish yasadi, mustamlaka siyosati va erkinlik g'oyalarining o'zaro aloqasi tarixiy jarayonlar va xalqaro munosabatlarning shakllanishida hal qiluvchi rol o'ynashini ko'rsatdi. Shu bilan birga, urush jarayoni orqali insoniyat siyosiy huquqlar, o'zini boshqarish, iqtisodiy erkinlik va demokratik tamoyillar asosida jamiyatni rivojlantirishning muhim ahamiyatini chuqurroq anglay boshladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Karimov M. Jahon tarixi. – Toshkent: O'qituvchi nashriyoti, 2019.

2. Jo'rayev Yo. Amerika inqilobi va AQSHning shakllanishi. – Toshkent: Fan, 2017.
3. Saidov B. Yevropa va Amerika tarixidan ma'ruzalar to'plami. – Toshkent: TDPU nashriyoti, 2020.
4. Xatamov N., Sodiqov U. Yangi davr jahon tarixi (XVII–XVIII asrlar). – Toshkent: Sharq, 2016.
5. Wood, G. S. The American Revolution: A History. – New York: Modern Library, 2002.
6. Middlekauff, R. The Glorious Cause: The American Revolution, 1763–1789. – Oxford University Press, 2007.
7. Ferling, J. Almost a Miracle: The American Victory in the War of Independence. – Oxford University Press, 2007.
8. Maier, P. American Scripture: Making the Declaration of Independence. – Vintage Books, 1998.
9. Aliyev M. Dunyo siyosiy tizimlari tarixidan. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2021.
10. O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligi. Jahon tarixi: 8–9-sinflar uchun darslik. – Toshkent, 2022.